

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ

Клімовський С. С.,

здобувач НДІ приватного права і підприємництва імені Ф. Г. Бурчака НАПрН України

В статті за допомогою методів дедуктивного аналізу та юридичного моделювання досліджено цивільно-правові способи захисту суб'єктивного цивільного права на особисті папери.

Ключові слова: цивільно-правовий захист, способи захисту права на особисті папери, порушення права на особисті папери.

Ряд прав фізичної особи, які закріплені українським законодавством, до цього часу не отримали свого повноцінного забезпечення з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Так, інститут права на особисті папери не набув свого розвитку, в першу чергу, через те, що він є досить новим в українській правовій системі, хоча, як пише З. В. Ромовська, схвально оцінювався цивілістами ще за радянських часів [4, с. 58].

Проблемні питання, пов'язані з особистими немайновими правами фізичної особи, зокрема й правом на особисті папери, знаходили своє висвітлення в наукових дослідженнях як в радянський період, так і за часів незалежності України. Так, питання особистих немайнових прав були предметом вивчення у працях таких науковців, як: В. І. Бобрик, З. В. Ромовська, Л. В. Красицька, Л. О. Корчевна, Л. В. Малюга, О. О. Пунда, Р. О. Стефанчук. У той же час право на особисті папери, а особливо захист цього права не знайшли свого широкого висвітлення, хоча чисельні неправомірні втручання в сферу особистого життя («касетні» скандали, публікації приватних паперів, фотографій і подробиць інтимного життя осіб без їх дозволу, незахищеність Інтернет-контенту тощо) свідчать, про недосконалість правових механізмів захисту прав фізичної особи та актуальність досліджень у цій царині.

Таким чином, існує проблема застосування на практиці норм ст. 303–305 ЦК України і визначення права на особисті папери як окремого особистого немайнового права та засобів його захисту тощо.

Зміст права на особисті папери виявляють такі універсальні правомочності, як: вільно створювати свої особисті папери, використовувати їх та розпоряджатись ними; встановлювати режим конфіденційності для власника особистих паперів, тобто можливість власника особистих паперів самостійно визначати коло осіб та ступінь ознайомлення з власними особистими паперами, а також порядок ознайомлення та доступу до них; вимагати від сторонніх осіб дотримання недоторканності власних особистих паперів; вимагати від усіх інших учасників правовідносин не порушувати дане право, в тому числі правомочність захисту, та факультативні: правомочності щодо особистих паперів, які мають ознаки об'єктів інтелектуальної власності та інформаційні правомочності [3, с. 51].

Разом із тим правомочність захисту права на особисті папери є не тільки складовою змісту цього права, а й являє собою складну юридичну конструкцію.

Засади захисту права на особисті папери закладені в Конституції України, яка гарантує захист конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст. 8) та покладає на державу обов'язок щодо забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання. Як слушно зазначає Р. О. Стефанчук, аналізу цього питання присвячено багато наукових праць, тому основні конструкції та поняття щодо цивільно-правового захисту мають доволі ґрунтовну методологічну базу [6, с. 175–176].

Передумовами виникнення права на захист є його порушення, невизнання або оспорювання права. Як зазначає Ю. В. Білоусов, під поняттям «порушення» слід розуміти такий стан суб'єктивного права, при якому воно зазнало протиправного впливу з боку правопорушника, внаслідок якого суб'єктивне право зазнало зменшення або знищення; під поняттям «невизнання», в свою чергу, розуміються дії учасників цивільного правовідношення, яке несе юридичний обов'язок перед уповноваженою особою, що спрямовані на заперечення в цілому або в певній частині суб'єктивного права іншого учасника цивільних правовідносин, внаслідок якого уповноважена особа позбавлена можливості реалізувати своє право; під поняттям «оспорення» – такий стан цивільного правовідношення, при якому між учасниками існує спір з приводу наявності чи відсутності суб'єктивного права у сторін, а також приналежності такого права певній особі [10, с. 25–27].

Найбільш поширеною підставою захисту права на особисті папери є його порушення, при розгляді яких можна виокремити такі групи: 1) порушення права власності на особисті папери; 2) порушення режиму конфіденційності особистих паперів; 3) порушення порядку використання особистих паперів.

Під першою групою порушень слід розуміти будь-які порушення права на особисті папери у його речовому виразі, так, це може бути і незаконне володіння особистими паперами, і знищення чи пошкодження особистих паперів, і незаконне розпорядження тощо. До другої групи слід відносити порушення режиму доступу до особистих паперів, так, це і незаконне ознайомлення зі змістом особистих паперів, і розголошення відомостей особистого характеру, які в них містяться. До третьої групи слід відносити порушення порядку використання особистих паперів, наприклад, незаконне оприлюднення особистих паперів, зокрема, без отримання дозволу третіх осіб, інформації про особисте життя, що міститься у цих паперах тощо.

Види порушень права на особисті папери обумовлюються складною природою цього права і характером протиправних дій та зумовлюють вибір форми та способу захисту вказаного права.

Під формами захисту права в науці розуміють комплекс внутрішньоузгоджених організаційних заходів із захисту прав та охоронюваних законом інтересів [6, с. 181–182]. Виділяють дві основні форми захисту, а саме: юрисдикційну та неюрисдикційну [2, с. 337, 339].

Більшу практичну значущість для захисту відповідного права становить вибір конкретних способів захисту, під якими розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, внаслідок яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорених) прав та вплив на правопорушника [6, с. 187].

Більш детально засади щодо захисту цивільних прав регламентуються Цивільним кодексом України (далі – ЦК України). Так, серед засад цивільного законодавства визначено судовий захист цивільного права та інтересу (п. 5 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Главою 3 «Захист цивільних прав та інтересів» книги першої ЦК України визначено головні положення щодо захисту цивільних прав та інтересів. Зокрема, ч. 2 ст. 16 визначено способи захисту. Перелік способів захисту цивільних прав та інтересів не є вичерпним та може бути доповнений способами, визначеними договором або законом.

На сьогодні в літературі існує багато класифікацій способів захисту прав, зокрема, є загальні та спеціальні; матеріальні та процесуальні; заходи захисту та заходи відповідальності тощо.

В нашому дослідженні зупинимось на класифікації, запропонованій Р. О. Стефанчуком, який у своєму монографічному дослідженні згрупував способи захисту цивільних прав на три групи, а саме: а) превентивно-пресікальні способи захисту, тобто ті з них, які спрямовані на попередження та припинення порушення, оспорення, невизнання особистого немайнового права чи реальної загрози вказаних дій (визнання права; припинення дії, яка порушує право; зміна правовідношення; припинення правовідношення; визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб тощо); б) відновлювальні способи захисту, тобто ті з них, які спрямовані на відновлення порушеного права (відновлення становища, яке існувало до порушення, та пов'язані із ним способи; спростування; відповідь; визнання правочину недійсним тощо); в) компенсаційні способи захисту, тобто ті з них, які спрямовані на додаткове компенсування збитків, що пов'язані із порушенням особистого немайнового права (відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди тощо) [6, с. 194].

Взявши за основу аналізу класифікацію способів захисту, запроповану Р. О. Стефанчуком, розглянемо деякі з них, що застосовуються щодо захисту права на особисті папери як особистого немайнового права фізичної особи.

Визнання права на особисті папери є способом захисту, за яким в особи визнається наявність права на особисті папери на певні об'єкти, яке було порушено або наявність якого піддавалась сумніву зі сторони інших осіб, тобто оспорювалась. Слід звернути увагу, що підставою застосування цього способу захисту є не тільки його оспорення, невизнання чи загроза вчинення вказаних дій, а й порушення права. Разом із тим визнання права при його порушенні може мати місце тоді, коли зв'язок дійсного власника з особистими паперами є наявним, наприклад, особою-порушником права було спотворено зміст особистих паперів з метою приховання реального власника. Ця особливість права на особисті папери пояснюється тісним зв'язком особистих паперів з особою-власником особистих паперів та необхідністю доведення такого зв'язку при оспорюванні права.

У літературі зазначається необхідність доповнення способу визнання права додатковими заходами захисту, такими як: визнання обов'язків другої сторони; визнання відповідача таким, що втратив право; визнання відсутності права; визнання припинення обов'язків; визнання наявності правовідносин; визнання відсутності правовідносин тощо [6, с. 195]. Цей спосіб захисту може застосовуватись як самостійно, так і в сукупності з іншими способами захисту.

Припинення дії, яка порушує право на особисті папери, полягає у забороні (припиненні) протиправних дій (бездіяльності) та їх призупинення. Підставою застосування цього способу захисту є наявність дії (бездіяльності), яка порушує право на особисті папери. Як слушно зазначає Р. О. Стефанчук, застосування вказаного способу можливе лише у випадку, коли існує реальне порушення особистого немайнового права, яке носить триваючий або системний (повторюючий) характер, і неможливе, коли правопорушення вже припинено. Застосування вказаного способу можливе й у випадку, коли порушення особистого немайнового права ще немає, однак існує реальна загроза того порушення.

З урахуванням того, що особисті папери містять інформацію особистого характеру, слід звернути увагу на такий спосіб захисту, як заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права фізичної особи. Цей спосіб може застосовуватись у декількох аспектах, пов'язаних із особистими паперами, зокрема, у випадку використання інформації, що міститься в особистих паперах; особа-власник особистих паперів (чи правонаступник цієї особи) або особа, інформація щодо якої міститься в особистих паперах та яка не надавала дозвіл на її оприлюднення, можуть звернутися з вимогою заборони поширення такої інформації. При цьому об'єктом захисту є не так право на особисті папери як таке, а інформація, яка в них міститься.

Визнання правочину недійсним є таким способом захисту права на особисті папери, котрий застосовується у випадках, коли порушення права на особисті папери є наслідком неправомірного правочину. Різноманітність об'єкта права на особисті папери обумовлює і різноманітність можливих правочинів щодо них. Це і заповіт, і

договір про передачу до бібліотеки чи архівних фондів, і низка договорів про передачу прав інтелектуальної власності тощо. Разом із тим правочини щодо розпорядження особистими паперами (окрім тих, які мають особливості укладення, визначені законом) мають, на нашу думку, укладатися у письмовій формі, оскільки саме таким чином можна повною мірою зафіксувати волевиявлення сторін та закріпити дозвіл на оприлюднення інформації про особисте життя. При цьому, якщо в особистих паперах, щодо яких укладається договір, міститься інформація про особисте життя третіх осіб, то необхідно отримати письмовий дозвіл у цієї особи на оприлюднення інформації, яка її стосується. При цьому, на нашу думку, необхідно не тільки зафіксувати сам факт надання такого дозволу, а й точно зазначити обсяг такої інформації та спосіб її поширення.

Якщо фізична особа передає належні їй особисті папери до публічних фондів зберігання, якими є бібліотеки і архіви, вона втрачає право на дані особисті папери, і тому кожний матиме законодавчо закріплену можливість безперешкодно ознайомитися з такими паперами і використовувати їх (ст. 305 ЦК України). При цьому необхідно зауважити, що це правило має застосовуватися лише щодо публічних бібліотек і архівів, доступних широкому загалу. Фізична особа може обмежити доступ до переданих нею у фонди бібліотек і архівів особистих паперів, уклавши з установою, що отримує папери, договір, де викласти всі умови такого передання і подальшого використання наданих особистих паперів. Проте було б несправедливо дозволити ті ж дії щодо особистих паперів, які стосуються особистого життя іншої особи, тобто не тієї, що передає папери. Це питання, за ст. 305 ЦК України, необхідно вирішити на користь фізичної особи, особистого життя якої стосуються особисті папери, а тому передання таких паперів у фонди бібліотек і архівів може мати місце лише за наявності відповідного дозволу таких фізичних осіб, адже закон гарантує їм конфіденційність інформації про їх особисте життя [1, с. 121].

Спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь може застосовуватися при оприлюдненні особистих паперів з викривленими відомостями про особисте життя фізичної особи-власника особистих паперів чи третіх осіб. При цьому об'єктом захисту виступає не так право на особисті папери, як право на особисте життя та його таємницю. Як слушно зазначає Р. О. Стефанчук, за своєю природою – це є фактично поєднанням двох спеціальних способів захисту особистих немайнових прав, а саме, права на спростування неправдивої інформації та права на відповідь [6, с. 206].

Не менш важливими є компенсаційні способи захисту права на особисті папери, серед яких можна визначити як відшкодування матеріальної (збитків), так і нематеріальної (моральної) шкоди. Звісно, не слід ігнорувати ту обставину, що ці способи захисту можуть бути застосовані лише у випадках, коли у зв'язку з порушенням права на особисті папери було завдано таку шкоду.

Враховуючи наведене, слід зробити висновок, що особливості захисту права на особисті папери детермінуються як специфікою об'єкта, щодо якого здійснено порушення, так і способом порушення права. Разом із тим є можливим застосування цілої низки способів захисту залежно від особливостей порушення права, зокрема, і превентивно-пресікальних, і відновлювальних, і компенсаторних способів захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб. Дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 211 с.
2. *Гражданское право*: учебник: в 3 т.: Т. 1 / Н. Д. Егоров, И. В. Елисеев, А. А. Иванов и др. / Отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. — М.: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2005. — 776 с.
3. *Клімовський С. С.* Зміст права на особисті папери за цивільним правом України // Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 20–21 вересня 2013 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 160 с.
4. *Конституція України*: прийнята 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. *Ромовська З. В.* Особисті немайнові права фізичних осіб // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47–60.
6. *Стефанчук Р. О.* Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія. – К.: КНТ, 2008. – 626 с.
7. *Цивільне право*: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. / За ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2012. – Т.1. – 656 с.
8. *Цивільний кодекс України*: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 4. – Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: ФО-П Колісник А. А., 2010. – 768 с.
9. *Цивільний кодекс України*: прийнятий 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
10. *Цивільний кодекс України*: коментар / С. О. Харитонов, Ю. С. Червоний, Ю. В. Білоусов та ін. / За заг. ред. С. О. Харитонова, О. М. Калітенко. – Одеса. «Юридична література», 2004. – 896 с.

In the article with the aid of the methods of deductive analysis and modeling legal investigated grazhdansko legal ways to protect subjective civil right to personal papers.

В статтє с помошью методов дедуктивного анализа и юридического моделирования исследованы гражданско-правовые способы защиты субъективного гражданского права на личные бумаги.